

Rapport från lättvandrad naturguidning vid Gudöån, Långsjön och Tyresta 7 dec -17

Martina Kiibus

En grå och regnig dag, med stundtals stilla regn och ibland kraftigare. Blev därför glad när det trots vädret blev 13 deltagare, inklusive en liten ett och etthaltvåring i vagn. Utöver barnet med mamma var de flesta deltagarna i övre medelålder. Info via program från tidigare guidningar, biblioteket, Mitt i Tyresö och vänner. En man mötte jag i skogen när jag rekade igår och lockade med honom på dagens tur. En kvinna mötte vi när vi hade gått en stund i Tutviken, så hon hängde på. En man var blind och hade en ledsagare med sig. De har varit med på en eller ett par guidningar förut.

Efter intro vid Modevillan i Gudö gick vi ner mot Gudö å, där första stoppet var den gamla torkladan. Berättade om tvätteriverksamheten på Södertörn och hur torkladorna och de gamla tvätterierna fungerade. Refererade till Fogelströms Barn av sin tid, där Lotten år 1889 tvättar i Hammarby sjö. Men i och med industrialismen och urbaniseringen flyttade tvätteriverksamheten ut från Stockholm och kom att koncentreras till Södertörn.

Fortsatte vandra längs ån, stannade mitt på och pratade om själva ån, om Tyresåns sjösystem och om de alar som kantar ån. Innan vi lämnade ån stannade vi vid en grovstammig al och pratade om dess förmåga att göda marken med sina bakterier och att den därför inte får några höstfärger, om kottarna, om dess socklar som stabiliserar stränderna och motverkar erosion och att man använt albark för att färga fisknät och alträ till att göra masklådor.

Gick ut på en liten tallklädd häll i Långsjön, så karaktäristisk för Södertörns natur. Pratade om sprickdalslandskapet och hur det bildats. Berättade om Måndalsfortet på andra sidan sjön och den gamla försvarfronten korvlinjen från början av 1900-talet, där fortet låg längs dessa vattenfyllda sprickor. I en liten hassellund vid sidan av vägen växte ett rikt bestånd myskmadra. Lät dem lukta på bladen och försöka känna vad de doftar. Berättade att denna blomma är ganska sällsynt och växer i mullrika lundar och rika skogar.

Så vidtog en liten ”transportsträcka” längs Tutviksvägen med endast ett par stopp för att kunna gå långsammare med flera stopp när vi väl kom in i skogen. Stannade vid Tutvikens gård, där det finns ett fint litet härbre med grästak och kom in på alla fördelar med gröna tak, inte minst ur dagvattenperspektiv, och hur Tyresö kommun tar med det i sin planering vid nyexploatering och försöker anlägga gröna tak där det är möjligt, t ex nu när Norra Centrum anläggs. Nästa stopp var Tutviksbadet, där vi gick ner till sandstranden och pratade om sjöns vattenkvalitet, övergödningen i de flesta av Tyresåns sjöar och vad man göra åt det. Och att en sjöns vattenkvalitet framför allt beror på vad som sker på land, i avrinningsområdet.

Så kom vi äntligen in i skogen. Visade en vacker torraka, som ju är en viktig del av livet och mångfalden i skogen, eftersom så många arter, framför allt skalbaggar är beroende av döda och döende träd, något som ju är en bristvara i produktionsskogar idag. Vi tittade också på en

grovstammig asp som också är en del av mångfalden i skogen, eftersom de under sin livstid kan hysa 600 olika arter.

Väl inne i reservatet stannade vi vid en torraka som var full av skalbaggs- och hackspettshål. Pratade om att hackspettarna är några av de djur som har det svårt i vårt moderna skogsbruk, med bristen på döda och gamla träd. Vi tittade oss också omkring och kunde konstatera att det som är typiskt för Tyresta utöver rikedomerna på gamla och döda träd och mångfalden är att det framför allt är barrskog bestående av gran och tall. Jämförde granens och tallens olika nischer, där tallen med sina djupgående rötter kan växa mycket torrare än granen som pga sina ytligare rötter är mer beroende av att det är vatten även i de övre marklagren.

Fortsatte till en fin myrstack och pratade om detta imponerande samhälle med dess olika roller. Berättade också om deras husdjur bladlössen som de ”mjölkar” på honungsdagg, dvs skit! Ovanför stacken fanns en häll med husmossa som växte så snyggt ut i tydliga våningar. Insprängd bland husmossan fanns också väggmossa. Båda dessa mossor har ju använts för att täta timmerhus med. De har också liksom alen bakterier som kan fånga in luftens kväve och göra om den till gödningsämnen och på så sätt bidra till att skogen får näring. Högra upp på hällen växte det grå och gulvit renlav. Tog upp den eftersom den är aktuell i adventstider. Pratade om skillnaden mellan lav och mossa och att ren- eller fönsterlav är något helt annat än vitmossa. Vi hittade också blåslav och näverlav som fallit ner från träd och i en gran hängde det tagellavar. På marken låg mossklädda lågor – trots att vi bara nosade i kanten av Tyresta så är det så otroligt fint där!

I en sänka växte frusen vitmossa som var lite vitnad i och med att den var frusen och torr. Visade den som jämförelse till renlaven och pratade om dess förmåga att suga upp vatten och döda bakterier.

Hittade flera andra spår av skogens insekter. En gran var full av ananasgaller som orsakas av den lilla granbarrlusen, där mamma granbarrlus lägger sina ägg i små barnkammare inuti gallbildningen. Vid en grovstammig tall var det fullt av avgnagda tallsnitt på marken. Tittade man inuti märken på skotten så såg man att den var uppäten. Vilket är ett typiskt spår av mörghorren, som när de är nykläckta flyger upp till en ung tall och frossar i märken på de unga skotten. Visade en bild på de gångar de gnager under barken på ny-döda tallar när de sedan ska lägga sina ägg. Det är sällan de ”förstör” levande träd, så rädslan för mörghorror och andra så kallade skadedjur i skogen är rätt överdriven.

I en sänka växte det revlumner, som liksom mossor sprids med sporer istället för frön. Deras sporpulver kallas nikt och användes förr vid pillertrillning och för att få pyrotekniska effekter på teatrar. En deltagare som jobbat som scenmästare på en teater berättade att de fortfarande använder nikt eller karingkrut som det också kallas vid hans länsteater. Eftersom det är juletider pratade jag om att lumner använts som juldekoration men den är fridlyst och bör därför undvikas. Pratade om alternativ till lumner och kemikalieindränkta köpe-lavar (som ju dessutom säljs som vitmossa...), nämligen att gå ut på skogen själv och varsamt plocka sitt adventspynt. Det är dessutom rätt mysigt!

Nu började det dyka upp spår av bäver. Vi gick till bäverhyddan vid Gammelström och pratade om bävern, hur det ser ut inne i hyddan, varför de fäller träd och varför de var helt utrotade av jakt 1871. Långsjön hade smalnats av till en liten å och vi närmade oss Gammelström.

En ganska nydöd torraka av gran hade otroligt vackra gånger av någon långhorning, troligen granbock. Som ett konstverk! Vid en annan gran var det fullt av granskott på marken. Spår av ekorrar som suttit i toppen och tuggat i sig av de svällande blomknopparna och sen slängt skotten på marken. Det var också en massa kottefjäll under granen, efter ekorrarnas kalasande på grankottar.

Vid ett rikt bestånd sårläka berättade jag om dess medicinska effekter och att den funnits på varje apotek med självaktning på 1700-talet. Just för att läka sår. Dess aktiva ämne allantoin finns även i vallört och fluglarver, som också har använts och – börjat användas igen – för att skynda på sår läkningen efter operationer t ex. Liksom myskmadran är sår läkan ovanlig och trivs i mullrika jordar och är ytterligare en indikator på skogens rikedom.

Vid en fin björnmosseklädd stubbe pratade jag allmänt om skogen och Tyrestas kvaliteter och hur unik Tyrestaskogen tyvärr är i Sverige numera. Jämförde Tyresta med granplanteringar och kalhyggen som ju är det som dominerar våra skogsmarker idag. Och pratade om alternativ till hyggesbruk, som är betydligt skonsammare mot skogen men som ändå ger avkastning för skogsägaren.

Så gick vi över bron och fortsatte på norra sidan av Lillsjön. På andra sidan vattnet satt en strömstare på en stock. Så fin! Jag hade med min kikare som jag skickade runt så alla fick se den ordentligt. Berättade om strömstarnas vita bröst som reflekterar ljuset och gör det lättare för dem att upptäcka byten som nattsländelarver på sjöbotten. Och att de övervintrar här men de flesta häckar längre norrut i landet.

I strandkanten växte det pors som de fick dofta på. En doft som Harry Martinsson kallade för de svenska vildkärrens lavendel.

Så tog vi oss över nästa bro till eldstaden vid Lillsjön och kom in i Tyresta igen. Här tog vi en skön paus i sällskap av hungriga gräsänder.

Efter fikat gick vi tillbaka över bron. Vid en stor gran fortsatte vi prata om hur man kan fira en grönare jul. Utöver det egenplockade adventspyntet, kan man välja en gran som är odlad så nära en själv som möjligt. Allra helst KRAV-märkt, men om inte det finns, så är rödgranar mindre besprutade än kungsgranar. Allra sämst är att köpa plastgranar, även om de används flera år. Pratade också om julmaten, att man kan försöka äta mer ekologiskt och vegetariskt, att fisk som ansjovis och sill är helt okej, medan däremot den utrotningshotade ålen förtjänar ett bättre öde än att hamna på våra julbord.

Nu hade vi kommit till Tyresö-Flaten, den djupaste sjön i Tyresås sjösystem. Berättade om sjön och att även den är övergödd och om Prästängsdammarna som anlagts för att minska belastningen från dagvattnet på sjön.

Sträckan vi hade gått norr om Lillsjön och Tyresö-Flaten ingår ju inte i Tyrestareservatet, men berättade om planerna på ett nytt naturreservat vid Barnsjön-Gammeström samt även de andra reservaten som är på gång att bildas i kommunen.

Avslutade guidningen på en häll strax före Prästängen, så att deltagarna kunde välja om de ville gå tillbaka till Gudö, upp till centrum eller med mig till bussen (Nyfors). Deltagarna var jättenöjda, trots vädret. Flera av dem sade att när man väl kommer ut, spelar det inte så stor roll, det är skönt ändå. En kvinna sade att annars hade hon ju bara suttit inne och tryckt idag. Men att det krävdes en guidning för att de skulle orka ta sig ut i regnet. En deltagare som ursprungligen är från Västerbotten tyckte hela landskapet var så fascinerande, med sprickdalen och vattendragen och sjöarna. En av mina stammisar tyckte det var roligt att få lära sig om lummern och rödgranar. Annars var såklart strömstaren en av höjdpunkterna. Men också dimman som låg över sjön. En kvinna som kommer från Sydostasien tyckte det kändes så magiskt när allt låg lite dimhöljt. Och jag tycker det är en jättefin tur, även om man får gå lite på vägen i början.